

СЛОВООБРАЗОВАТЕЛНИ МОДЕЛИ ЗА ОБРАЗУВАНЕ
НА ДЕВЕРБАТИВНИТЕ СЪЩЕСТВИТЕЛНИ
NOMINA PROFESSIONALIS
В ТУРСКИЯ И БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК¹

Сема Куцарова
Медицински университет – Пловдив

WORD FORMATION MODELS OF DEVERBAL NOUNS
NOMINA PROFESSIONALIS
IN TURKISH AND BULGARIAN LANGUAGE

Sema Kutsarova
Medical University – Plovdiv

With the development of the cognitive paradigm, as well as the anthropocentric direction in modern linguistics, there is a tendency towards a complex study of men. One of the aspects of this approach is the study of the individual as the person exercising a certain profession, therefore the object of attention are the linguistic patterns characterizing the doer of the action with regard to his professional affiliation. The active processes of word formation and nomination, which are closely related to the evolutionary development in society, are implemented in the respective linguistic units.

In both Turkish and Bulgarian a number of word-formation patterns with an agentive meaning, relatively similar in their semantics, are found, distributed in one of the word-formation types *nomina professionalis*. The structural core of the category is formed by the semantic pattern “*A person who performs an action named in the underlying stem*”.

Keywords: derivation, nominal derivation, derivational type, derivational model, derivational formant

В туркологичната лингвистична традиция словообразуването се разглежда в изследванията по морфология на турския език. Основен обект в редица специализирани трудове е афиксалната деривация, ка-

---

¹ Настоящата статия се публикува по проект „Пловдив – от мултиезиков и мултиетнически център на Източна Румелия до Европейска столица на културата“, финансиран от ФНИ към МОН.

то формантите (и техните аломорфи) са систематизирани и подредени в азбучен ред, описана е семантиката им.²

Наред с това има въпроси, които все още не са достатъчно добре изучени. В нито едно от проучванията не се проследяват изчерпателно пътищата на образуване на мотивираните лексеми по деривационни типове и модели с участниците в акта на деривация: мотивираща основа, деривационен формант със специфичното деривационно значение и мотивираната лексема; както и сложните отношения между производна и произвеждаща основа, случаите на многостепенна деривация и др. Всички тези въпроси, отразяващи различните аспекти на деривацията, заслужават внимание с оглед разкриването на системния характер на субстантивната деривация в турския и българския език, изследването на спецификата на деривационно-семантичните категории, а така също и на формалните и семантичните свойства на целевите деривати.

Важно място в специализираните разработки заема открояващият се в когнитивната лингвистика концепт *професия*. Той е елемент от антропосферата и се отнася към категорията *дейност*, като непосредственият извършител е човек – той е агенс, същност на категорията.

И в турския, и в българския език се откриват определен брой относително сходни по своята семантика словообразователни модели с агентивно значение, които служат за образуването на производни съществителни, характеризиращи извършителя на действието с оглед на неговата професионална принадлежност.

В настоящата статия са представени ексцерпирани от турските и българските лексикографски източници названия на лица мъже, образувани по деривационни модели и разпределени в един от словообразователните типове *nomina professionalis*. Поради ограничения обем представяме някои от най-продуктивните деривационни модели, чрез които се реализира деривационният тип „*Лице, професионалните занимания на което са свързани с дейността, назована в основата на мотивиращия глагол*“, като деривационните двойки са в голяма степен редуцирани. Целта е да се извърши семантико-структурно моделиране на категорията *nomina professionalis* в синхронен план, като не е пренебрегнат и диахронният, доколкото продуктивността на деривационните модели е свързана с настъпили исторически промени.

---

² Виж по-подробно: Gencan/Генджан 1979, Banguoğlu/Бангуоглу 1990, Ergin/Ергин 1990, Natipoğlu/Хатипоглу 1981, Ediskun/Едискун 1999, Korkmaz/Коркмаз 2009 и др.

В турския език изследваният тип се реализира чрез следните модели:

Деривационен модел № 1: US.ver + Form.suf: -CI:

Двойна деривация – тези съществителни са производни от едноосновни³ глаголи, както и от мотивиращите ги и влизащи в състава им отглаголни съществителни имена: *aktarmacı* (изследвач, проучвател) < *aktarmak* (преработвам, адаптирам, цитирам, привеждам) [срв. също: *aktarmacı* (изследвач, проучвател) < *aktarma* (проучване, изследване, цитат, позоваване)]; *aktarmacı* (орач, обръщач) < *aktarmak* (обръщам (ора първа или втора оран) [срв. също: *aktarmacı* (орач, обръщач) < *aktarma* (първа или втора оран); *apreci* (полировач) < *aprelemek* (полирам, изглаждам, излъсквам (кожа, плат) [срв. също: *apreci* (полировач) < *apre* (фр. полиране, излъскване, изглаждане) [Синоними: *apreci* = *cilâcı*]; *araştırmacı* (изследовател, проучвател; научен сътрудник) < *araştırmak* (изследвам, проучвам) [срв. също: *araştırmacı* (изследовател, проучвател; научен сътрудник) < *araştırma* (изследване, проучване)] [Синоними: *araştırmacı* = *araştıricı* = *araştıрман*]; *basıcı* (печатар) < *basmak* (печатам, отпечатвам) [срв. също: *basıcı* (печатар) < *bası* (печат, отпечатване)] [Синоними: *basıcı* = *basımcı*]; *basımcı* (печатар) < *basmak* (печатам, отпечатвам) [срв. също: *basımcı* (печатар) < *basım* (печат, отпечатване) [Синоними: *basımcı* = *basıcı*]; *dokumacı* (тъкач) < *dokumak* (тъка, изтъквам) [срв. също: *dokumacı* (тъкач) < *dokuma* (тъкане, изтъкаване)] [Синоними: *dokumacı* = *dokuyucu*]; *karşılaştırmacı* (специалист по съпоставителна литература / езикознание, компаративист) < *karşılaştırmak* (съпоставям, съотнасям, сравнявам) [срв. също: *karşılaştırmacı* (специалист по съпоставителна литература / езикознание, компаративист) < *karşılaştırma* (сравняване, сравнение; съпоставяне, съпоставка)].

Двойна деривация – тези съществителни са производни от едноосновни глаголи, както и от мотивиращите ги и влизащи в състава им съществителни имена: *boyacı* (ваксаджия) < *boyamak* (боядисвам, оцветявам) [срв. също: *boyacı* (ваксаджия) < *boya* (боя)]; *kastarcı* (работник, който измива и избелва (памучна прежда, плат), избелвач) < *kastarlamak* (избелвам, обезцветявам (памук, прежда, плат) [срв. също: *kastarcı* (работник, който измива и избелва (памучна прежда, плат), избелвач) < *kastar* (нпреч. избелване, обезцветяване (на памучна прежда, плат)]; *katrancı* (човек, който маже с катран, катранджия) <

³ С термина едноосновни глаголи тук се означават еднокоренни глаголи, чиято мотивираща база е равна на корена (т.е. няма афикси), напр. *bak-mak* 'гледам', *kes-mek* 'режа', *koş-mak* 'тичам', *in-mek* 'слизам', *uaz-mak* 'нуша' и т.н., както и глаголи, чиято мотивираща база е производна основа (т.е. в състава на основата има корен и деривационен афикс), напр. *av-la-mak* 'ловувам', *kan-a-mak* 'кървя', *göz-le-mek* 'наблюдавам, следя', *çocuk-laş-mak* 'вдетинявам се', *yaş-lan-mak* 'старея, остарявам', *su-la-mak* 'поливам, поя', *su-sa-mak* 'ожданявам' и т.н. В словообразователен аспект това са непроизводни и производни основи, които в рамките на настоящото синхронно изследване представляват произвеждащи основи – мотивиращата база в деривационния процес.

katranlamak (мажа, намазвам с катран, смола) [срв. също: *katrançı* (човек, който маже с катран, катранджия) < *katran* (*ap.* хим. катран, смола)]; *kazıcı* (археолог) < *kazmak* (копая, разкопавам, изкопавам) [срв. също: *kazıcı* (археолог) < *kazı* (археологически разкопки) [Синоними: *kazıcı* = *kazibilimci* = *arkeolog*, *фр.*].

Деривати от II степен – образуват деривационна двойка със сложните⁴ (съставните) и едносъставните глаголи, а в началото на деривационната редица е съществителното име. Наблюдава се и двойна деривация. Те са производни от едносъставни или сложни (съставни) глаголи, както и от мотивиращите ги съществителни имена (често заемки): *aktarmacı* (превозвач) < *aktarmak* (премествам, пренасям, превозвам) [срв. също: *aktarmacı* (превозвач) < *aktarma etmek* (премествам, пренасям, превозвам); *aktarmacı* (превозвач) < *aktarma etmek* (премествам, пренасям, превозвам) < *aktarma* (преместване, пренасяне, превоз, прехвърляне)]; *aktarmacı* (работник, който пренарежда керемиди) < *aktarmak* (пренареждам керемиди на покрив) [срв. също: *aktarmacı* (работник, който пренарежда керемиди) < *aktarma etmek* (премествам, пренасям) < *aktarma* (преместване, пренасяне, прехвърляне)]; *aşıcı* (медицинско лице, което ваксинира) < *aşılacak* (ваксинирам) [срв. също: *aşıcı* (медицинско лице, което ваксинира) < *aşı yapmak / kurmak* (ваксинирам/бия ваксина) < *aşı* (*мед.* ваксина)].

Съществителни имена, мотивирани и от сложни глаголи – при тях се наблюдава двойна деривация: от сложен (съставен) глагол и от съществително име (много често заемка): *ağdacı* (козметик, прилагаш ме-

⁴ Сложните (съставни) глаголи (*birleşik fiiller/eylemler*) са специфична група глаголни конструкции в турския език, които представляват съчетание между две (или повече) думи и са на границата между словосъчетанието и сложната дума. Тяхното дефиниране и описание е обект на дискусии в турското езиковедие, липсва единна терминология и класификация (вж. по-подробно Korkmaz/Коркмаз 2003: 530, Шчека/Shcheka 2007: 154, Гениш/Geniş 2002: 152, Gencan/Генджан 1979: 240 и др.).

На базата на представянето им в някои основни изследвания сложните (съставни) глаголи се разпределят в три основни групи: а) образувани от име и спомагателен глагол; б) образувани от две глаголни основи; в) съставни глаголи – идиоми. В настоящата разработка обект на внимание са сложните (съставни) глаголи предимно от първата група, напр.: *yardım* (помощ) – *yardım etmek* (помагам), *göç* (иселване, преселване) – *göç etmek* (иселвам се, преселвам се), *pişman* (*нер.* каещ се, разкайващ се) – *pişman olmak* (съжалявам, разкайвам се), *spor* (*фр.* спорт) – *spor yapmak* (спортувам, занимавам се със спорт), *kabul* (*ap.* съгласие, приемане) – *kabul buyurmak* (оказвам благоволение), *karar* (*ap.* решение) – *karar kılmak* (стигам до решението). Смеслов център на този тип сложни глаголи е именната част (т.е. първият компонент), докато спомагателният глагол (най-често това са глаголите *etmek* 'правя, върша' и *olmak* 'бивам, ставам') сам по себе си не е носител на определено значение, а изпълнява служебна функция и придава предикативност на съставната конструкция. Именната част може да е представена от изконно турска лексема, както и от чужда, предимно от персийски и арабски.

тода кола маска при епилиране) < *ağda uapmak* (правя кола маска) [срв. също: *ağdacı* (козметик, прилагащ метода кола маска при епилиране) < *ağda* (ар. кола маска)]; *kolancı* (подводач, човек, който води животно на поводи) < *kolan çekmek* (дърпам, тегля, букв. „дърпам ремък“) [Синоними: *kolancı = yedekçi*]; *mübayaacı* (закупчик) < *mübayaaa etmek* (закупувам) [срв. също: *mübayaacı* (закупчик) < *mübayaaa* (ар. ост. закупуване)]; *reklamcı* (рекламен агент) < *reklam etmek / uapmak* (рекламирам, правя реклама) [срв. също: *reklamcı* (рекламен агент) < *reklam* (фр. реклама)] [Синоними: *reklamcı = tanıtıcı*]; *şarkıcı* (певец) < *şarkı söylemek* (пея) [срв. също: *şarkıcı* (певец) < *şarkı* (ар. песен, мелодия)] [Синоними: *şarkıcı = okuyucu = hanende, пер. ост. = muganni, ар. ост.*].

Деривационен модел № 2: US.ver + Form.suf: **-Cİ:** *üstenci* (предприемач) < *üstenmek* (заемам се, захващам се, задължавам се (да свърша работата)) [Синоними: *üstenci = işletmeci = girişimci = yükleyici = müteahhit, ар.*].

Забележка: Мотивиращо е прилагателното *üstün* (превъзходен, по-горен, по-добър, по-качествен), а в основата на деривационната редица е прилагателното *üst* (горен): *üstenci* (предприемач) < *üstenmek* (заемам се, захващам се, задължавам се (да свърша работата) < *üstün* (превъзходен, по-горен, по-добър, по-качествен) < *üst* (горен). Налице е дериват от III степен.

Двойна деривация – мотивирани са от едноосновен глагол и от глаголно съществително, съдържащо в състава си съществително име (често заемка), което е в началото на деривационната редица. Налице са деривати от II степен: *betimlemeci* (описвач) < *betimlemek* (описвам) [срв. също: *betimlemeci* (описвач) < *betimleme* (описание) < *betim* (лат. описание, представяне, изобразяване)] [Синоними: *betimlemeci = tasvirici*]; *dökmeci* (леяр) < *dökmek* (лея, изливам, сипвам, наливам) [срв. също: *dökmeci* (леяр) < *dökme* (леене, изливане)] [Синоними: *dökmeci = dökümcü*]; *düzenlemeci* (акордьор) < *düzenlemek* (акордирам) [срв. също: *düzenlemeci* (акордьор) < *düzenleme* (муз. настройване, акордиране)]; *düzenlemeci* (аранжор) < *düzenlemek* (аранжирам) [срв. също: *düzenlemeci* (аранжор) < *düzenleme* (аранжиране)]; *eleştirmeci* (критик) < *eleştirmek* (критикувам) [срв. също: *eleştirmeci* (критик) < *eleştirme* (критика, критикуване)] [Синоними: *eleştirmeci = eleştirmen = eleştirici = eleştirimci = tenkitçi = münekkit, ар. ост.*].

Двойна деривация – тези съществителни са производни от едноосновни глаголи, както и от мотивиращите ги и влизащи в състава им съществителни имена (често заемки): *denetimci* (контрольор, инспектор, ревизор) < *denetlemek* (контролирам, преглеждам, ревизирам) [срв. също: *denetimci* (контрольор, инспектор, ревизор) < *denetim* (контрол, надзор)] [Синоними: *denetimci = denetçi = denetmen = müfettiş, ар. ост. = kontrolör, фр.*]; *eleştirimci* (критик) < *eleştirmek* (критикувам) [срв. също: *eleştirimci* (критик) < *eleştirim* (критика, критикуване)] [Синоними: *eleştirimci = eleştirmen = eleştirici = eleştirmeci = tenkitçi = münekkit, ар. ост.*]; *girişimci* (предприемач) < *girişmek* (предприемам, започвам) [срв. също: *girişimci* (предприемач) < *girişim* (предприемане, залавяне (с нещо), начинание)] [Синоними: *girişimci = üstenci = işletmeci = yükleyici = müteahhit, ар.*]; *lehimci* (запойчик) < *lehimlemek* (запопявам) [срв. също: *lehimci* (запойчик) < *lehim* (ар. припой, запояване)]; *nakliyecisi* (превозвач) <

nakletmek (ар.-тур. превозвам, транспортирам) [срв. също: *nakliyesi* (превозвач) < *nakliye* (ар. превоз, транспорт)] [Синоними: *nakliyesi* = *nakliyatçı* = *taşımacı* = *taşıyıcı*].

Двойна деривация – мотивирани са от едноосновен и сложен (съставен) глагол, а той – от съществително име (често заемка), което е в началото на деривационната редица. Налице са деривати от II степен: *projeci* (автор на проект) < *projelendirmek* (проектирам, изготвям проект) [срв. също: *projeci* (автор на проект) < *proje yapmak* (проектирам, изготвям проект) < *proje* (фр. арх. проект)].

Съществителни, мотивирани от сложни глаголи – при тях се наблюдава двойна деривация – от сложен (съставен) глагол и от съществително име, заемка: *dövmeci* (татуировчик, татуист) < *dövmе* (татуировка) [срв. също: *dövmeci* (татуировчик, татуист) < *dövmе yapmak* (права татуировка, татуирам); *faizci* (лихвар) < *faiz* (ар. лихва) [срв. също: *faizci* (лихвар) < *faize vermek* (давам назаем с лихва) [Синоними: *faizci* = *tefeci* = *murabahacı*]; *itfaiyesi* (пожарникар) < *itfa etmek* (гася, загасявам) [срв. също: *itfaiyesi* (пожарникар) *itfaiye* (ар. противопожарна служба) < *itfa* (ар. гасене, загасяване) [Синоними: *itfaiyesi* = *yangıncı*]; *muhabereci* (воен. свързочник) < *muhabere etmek* (уведомяваме се, пишем си, кореспондираме си) [срв. също: *muhabereci* (воен. свързочник) < *muhabere* (ар. воен. свръзки)]; *projeci* (проектант) < *proje yapmak* (проектирам, изготвям проект) [срв. също: *projeci* (проектант) < *proje* (фр. арх. проект)].

Деривационен модел № 3: US.ver + Form.suf: -CI:

Двойна деривация – тези деривати са производни от едноосновни глаголи, както и от мотивиращите ги и влизащи в състава им съществителни имена (често заемки): *kalafatçı* (лице, което извършва ремонтните дейности по корабите) < *kalafatlamak* (калафатя, прен. пооправям, подреждам) [срв. също: *kalafatçı* (лице, което извършва ремонтните дейности по корабите) < *kalafat* (ит. калафатене, прен. ремонт, поправка)]; *tarakçı* (даракчия) < *taraklamak* (чепкам (вълна) [срв. също: *tarakçı* (даракчия) < *tarak* (дарак, чепкало)]; *makaşçı* (майстор крояч (на дрехи) < *makaşlamak* (режа, изрязвам) [срв. също: *makaşçı* (майстор крояч (на дрехи) < *makaş* (ножици)] [Синоними: *makaşçı* = *makaştar*, ар.-пер.]; *nakışçı* (бродировач) < *nakışlamak* / *nakışetmek* (бродирам, веза, украсявам с бродерия) [срв. също: *nakışçı* (бродировач) < *nakış* (ар. бродерия, везмо)] [Синоними: *nakışçı* = *nakkaş*, ар.]; *nakliyatçı* (превозвач) < *nakletmek* (превозвам, транспортирам) [срв. също: *nakliyatçı* (превозвач) < *nakliyat* (ар. превоз, транспорт)] [Синоними: *nakliyatçı* = *nakliyesi* = *taşıyıcı* = *taşımacı*].

Двойна деривация – дериватите образуват деривационна двойка със сложните (съставните) и едносъставните глаголи, от които са производни, а в началото на деривационната редица е съществителното име (често заемка). Налице са деривати от II степен: *arıkçı* (човек, който оформя лехи, фитарии; градинар) < *arıklamak* (очиствам, почиствам) [срв. също: *arıkçı* (човек, който оформя лехи, фитарии; градинар) < *arık çekmek* (права/оформям лехи, фитарии; почиствам затлачените места и отвярам път за водата) < *arık* < *ark* прпеч. леха, фитария)]; *fotoğrafçı* (фотограф) < *fotoğraflamak* (фо-

тографирам, снимам) [срв. също: *fotoğrafçı* (фотограф) < *fotoğraf çekmek* (фотографирам, снимам) < *fotoğraf* (фр. < гр. фотография, снимка)] [Синоними: *fotoğrafçı* = *resimci*]; *kaunakçı* (заварчик (електроженист, оксигенист) < *kaunatmak* (заварявам, споявам) [срв. също: *kaunakçı* (заварчик (електроженист, оксигенист) < *kaunak uarmak* (заварявам, споявам) < *kaunak* (заваряване, спояване; заварка, спойка)]; *taşçı* (каменоделец, каменар) < *taşlamak* (почиствам/требя от камъчета) [срв. също: *taşçı* (каменоделец, каменар) < *taş yontmak* (дялам, дълбая, одялвам камък) < *taş* (камък)].

Съществителни, мотивирани от сложни глаголи – при тях се наблюдава двойна деривация – от сложен (съставен) глагол и от съществително име, често заемка: *istihbaratçı* (разузнавач) < *istihbar etmek* (разузнавам, осведомявам, информирам се) [срв. също: *istihbaratçı* (разузнавач) < *istihbarat* (ар. ост. мн.ч. разузнавателни сведения, данни < *istihbar*, ар. ост. разузнаване, осведомяване, информиране)] [Синоними: *istihbaratçı* = *muhbir*, ар.]; *kesenekçi* (концесионер) < *keseneğe almak* (предприемам концесия, букв. „вземам на концесия“) [срв. също: *kesenekçi* (концесионер) < *kesenek* (концесия)]; *konferansçı* (лектор, говорител, сказчик) < *konferans vermek* (изнасям лекция, чета сказка / доклад) [срв. също: *konferansçı* (лектор, говорител, сказчик) < *konferans* (фр. лекция, сказка, доклад; конференция, съвещание)].

Деривационен модел № 4: US.ver + Form.suf: -İCİ: *aktarıcı* (майстор по покриви) < *aktarmak* (пренареждам керемиди на покрив) [Синоними: *aktarıcı* = *aktarmacı*]; *bakıcı* (гледач, човек, нает да гледа, да се грижи за някого) < *bakmak* (гледам, грижа се, погрижвам се, полагам грижи); *dağıtıcı* (дистрибутор, разпространител; разносвач, раздавач) < *dağıtmak* (раздавам, разпределям); *dalıcı* (гмуркач) < *dalmak* (гмуркам се, потапям се, потъвам) [Синоними: *dalıcı* = *dalgıç*]; *damıtıcı* (дестилатор) < *damıtmak* (дестилирам); *kazıcı* (копач) < *kazmak* (копая, изкопавам); *kazıcı* (археолог) < *kazmak* (копая, разкопавам, изкопавам) [Синоними: *kazıcı* = *kazıbilimci* = *arkeolog*, фр.]; *kazıcı* (гравьор) < *kazmak* (гравирам, изрязвам, издълбавам) [срв. също: *kazıcı* (гравьор) < *kazı* (издълбаване, гравирание)] [Синоними: *kazıcı* = *oymacı* = *hakkâk*, ар. ост.]; *kırıcı* (трошач) < *kırmak* (чупя, троша, пречупвам); *kırkıcı* (стригач (на овце) < *kırmak* (стрижа (овце) [Синоними: *kırkıcı* = *kırkımcı*]; *kıyıcı* (резач (на тютюн) < *kıymak* (нарязвам на ситно); *kıyıcı* (транжор (на месо) < *kıymak* (кълцам, меля) [Синоними: *kıyıcı* = *kesici* = *kasap*, ар.].

Деривационен модел № 5: US.ver + Form.suf: -İCİ: *biçici* (резач, дървосекач) < *biçmek* (режа, бича, кося); *binici* (ездач) < *binmek* (карам, яздя (колело) кон); *dikici* (шивач) < *dikmek* (шия, ушивам) [Синоними: *dikici* = *diktenci* = *terzi*, пер.]; *dizici* (словослагател) < *dizmek* (набирам текст) [Синоними: *dizici* = *dizgici* = *dizmen*]; *düzeltici* (коректор) < *düzeltilmek* (поправям, оправям) [Синоними: *düzeltici* = *düzeltilmen*]; *eğitici* (възпитател, педагог) < *eğitmek* (възпитавам, обучавам) [Синоними: *eğitici* = *eğitgici* = *eğitmen* = *terbiyecisi*]; *ekici* (сеяч, производител на селскостопанска продукция) < *ekmek* (сея, засявам); *eleştirici* (критик) < *eleştirmek* (критикувам, подлагам на критика) [Синоними: *eleştirici* = *eleştirimci* = *eleştirmeci* = *eleştirmen* = *tenkitçi* = *münekkit*, ар.]; *kesici* (касапин, колач) < *kesmek* (коля, заколвам) [Синоними: *kesici* = *kıyıcı* = *kasap*, ар.]; *kesici* (резач, секач) < *kesmek* (режа, сека); *pişirici* (пекар) < *pişirmek* (пека, изпичам)

[Синоними: *pişirici = fırıncı = ekmekçi*]; *sepici* (щавач) < *sepilemek* (щавя) [Синоними: *sepici = debbağ, ap.*].

Двойна деривация – тези съществителни са производни от едно-основни глаголи, както и от мотивиращите ги и влизаци в състава им съществителни имена: *biçkici* (крояч) < *biçmek* (кроя) [срв. също: *biçkici* (крояч) < *biçki* (кройка, кроене)]; *gözetici* (пазач, гледач) < *gözetmek* (пазя, бдя, наглеждам) [срв. също: *gözetici* (пазач, гледач) < *göz* (око, очи)].

Деривационен модел № 6: US.ver + Form.suf: **-MAN:** *araştırmacı* (изследовател, проучвател, изследвач) < *araştırmak* (изследвам, проучвам) [Синоними: *araştırmacı = araştırmacı = araştırmacı*]; *danışman* (съветник, консултант) < *danışmak* (допитвам се, съветвам се); *okutman* (преподавател (на неспециалисти в университет) < *okutmak* (преподавам, обучавам) [Синоними: *okutman = lektör, фп.*]; *sayman* (отчетник) < *saymak* (смятам, броя, отчитам); *uçman* (летец, пилот) < *uçmak* (летя) [Синоними: *uçman = uçucu = pilot, фп.*]; *yazman* (секретар / секретарка) < *yazmak* (пиша) [Синоними: *yazman = kâtip, ap. = sekreter, фп.*].

Двойна деривация – тези съществителни са производни от едно-основни глаголи и сложни (съставни) глаголи: *ayırtman* (екзаминатор; лице, което провежда изпит; член на изпитна комисия) < *ayırtmak* (карам да раздели, подели; да подбира, избира) [срв. също: *ayırtman* (екзаминатор; лице, което провежда изпит; член на изпитна комисия) < *ayırt etmek* (разграничавам, правя разграничение, разлика)].

Деривационен модел № 7: US.ver + Form.suf: **-MEN:** *dizmen* (словослагател) < *dizmek* (набирам текст) [Синоними: *dizmen = dizgici = dizici*]; *düzeltilen* (коректор) < *düzeltilmek* (поправам, оправям) [Синоними: *düzeltilen = düzeltici*]; *işletmen* (оператор) < *işletmek* (пускам в движение, привеждам в действие, карам / заставам / искам да работи, експлоатирам); *eğitmen* (възпитател) < *eğitmek* (възпитавам) [Синоними: *eğitmen = eğitici = eğitmişci = terbiyecisi*]; *eğitmen* (селски учител (получил квалификация с курс) < *eğitmek* (обучавам); *eleştirmen* (критик) < *eleştirmek* (критикувам, подлагам на критика) [Синоними: *eleştirmen = eleştirmeci = eleştirimci = eleştirici = tenkitçi = münekkit, ap.*]; *öğretmen* (учител, преподавател) < *öğretmek* (обучавам, уча, карам да научи/усвои) [Синоними: *öğretmen = hoca = muallim, ap.*]; *yönetmen* (кин., театр. режисьор) < *yönetmek* (кин., театр. режисирам, поставям) [Синоними: *yönetmen = yönetici = rejisör, фп.*].

Двойна деривация – тези съществителни са производни от едно-основни глаголи и от сложни (съставни) глаголи, както и от мотивиращите ги и влизаци в състава им съществителни имена: *denetmen* (ревизор, инспектор, контролър) < *denetlemek* (контролирам, проверявам, ревизирам) [срв. също: *denetmen* (ревизор, инспектор, контролър) < *denet* (контрол, проверка)] [Синоними: *denetmen = denetçi = denetici = müfettiş, ap. = kontrolör, фп. = kontrolcü, фп.*].

Деривационен модел № 8: US.ver + Form.suf: **-YICI:** *arayıcı* (търсач, издирвач) < *aramak* (търся, диря, издирвам); *arayıcı* (митнически служител, митничар) < *aramak* (проверявам, преглеждам, претърсвам, издирвам); *odaklayıcı* (асистент-оператор) < *odaklamak* (кин. фокусирам); *taşıyıcı* (превозвач, преносвач) < *taşımak* (пренасям, превозвам, транспортирам) [Синоними: *taşıyıcı =*

taşımacı = nakliyecisi = nakliyatçı]; *taşıyıcı* (носач, хамалин) < *taşımak* (пренасям) [Синоними: *taşıyıcı = sırtçı = yükçü = hamal, ар.*]; *уйкауісі* (мияч) < *уйкамак* (мия) [Синоними: *уйкауісі = булашкчі*]; *уйкауісі* (кинм. техник по промиването (на филмовата лента) < *уйкамак* (хим. промивам).

Двойна деривация – дериватите са производни от едноосновни глаголи, както и от мотивиращите ги и влизаци в състава им съществителни имена: *kollayıcı* (защитник, закрильник, бранител) < *kollamak* (пазя, наглеждам, закрилям) [срв. също: *kollayıcı* (защитник, закрильник, бранител) < *kol kanat olmak / germek* (вземам го под свое покровителство, закрилям го, букв. „простирам крило над него“) < *kol* (ръка (от рамото до върха на пръстите)] [Синоними: *koruyucu = kollayıcı = hamı, ар.*]; *yongalayıcı* (балировач (работник, който балира стърготини) < *yongalamak* (дялам, правя на трески) [срв. също: *yongalayıcı* (балировач (работник, който балира стърготини) < *yonga* (треска, стърготина)].

Деривационен модел № 9: US.ver + Form.suf: **-YİCİ:** *bezeyici* (декоратор) < *bezemek* (украсявам, боядисвам, рисувам, шаря); *bileyici* (точилар) < *bilemek* (точа, изострям) [Синоними: *bileyici = zağcı*]; *derleyici* (съставител) < *derlemek* (събирам, избирам, подбирам) [Синоними: *derleyici = derlemeci*]; *döşeyici* (специалист по определен вид инсталация, съоръжение) < *döşemek* (постилам, поставям, облицовам); *giydirici* (гардеробиер (лице, което помага на актьорите в киното и театъра при обличането на сценичните костюми) < *giydirmek* (обличам (слагам дрехите на някого); *üfleleyici* (духач, продухвач (работник в стъklarската промишленост, който чрез духане на нагрятото стъкло му придава различна форма) < *üflelemek* (духам, издухвам).

Двойна деривация – дериватът е производно от едноосновен и сложен (съставен) глагол, мотивиран от съществително име (често заемка), което е в началото на деривационната редица. Налице е дериват от II степен: *denetleyici* (контрольор, инспектор) < *denetlemek* (контролирам, проверявам, инспектирам) [срв. също: *denetleyici* (контрольор, инспектор) < *denet* (контрол, проверка) [Синоними: *denetleyici = denetçi = denetimci = denetmen = müfettiş, ар. = kontrolör, фр. = kontrolcü, фр.*]; *yükleyici* (товарач) < *yüklemek* (товаря) [срв. също: *yükleyici* (товарач) < *yük* (товар)]; *yükleyici* (предприемач, подизпълнител) < *yüklenilmek* (бива ми възлагано, възлагат ми) [срв. също: *yükleyici* (предприемач, подизпълнител) < *yük altına girmek* (поемам задължение, букв. „влизам под товар“) / *yükünü almak* (изпълнявам задълженията си, букв. „понасям товара си“) < *yük* (товар; задължение) [Синоними: *yükleyici = üstenci*].

В българския език:

Деривационен модел № 1: US.ver + Form.suf: **-AP:** *бръснар* < *бръсна*; *жътвар* < *жътва* < *жъна*; *зидар* < *зидам*; *лекар* < *лекувам*; *пекар* < *пека*; *печатар* < *печатам*; *писар* < *пиша*; [Синоними: *писар = писач*]; *пъдар* < *пъдя*; *точилар* < *точа*.

Дериват от II степен: *жътвар* < *жътва* < *жъна*.

Деривационен модел № 2: US.ver + Form.suf: **-AÇ:** *белач* < *беля*; *берач* < *бера*; *водач* < *вода*; *връзвач* < *връзвам*; *готвач* < *готвя*; *духач* < *духам*; *закупвач* < *закупувам*; *изследвач* < *изследвам*; *ковач* < *кова*; *копач* < *копая*; *кърпач* < *кърпя*; *мазач* < *мажа*; *мерач* < *меря*; *месач* < *меся*; *метач* < *мета*; *наби-*

рач < *набирам*; *носач* < *нося*; *описвач* < *описвам*; *отливач* < *отливам*; *орач* < *ора*; *пазач* < *пазя*; *писач* < *пиша*; [Синоними: *писар* = *писач*]; *плетач* < *плетя*; *подвързвач* < *подвързвам*; *подковач* < *подковавам*; *поправач* < *поправам*; *превозвач* < *превозвам*; *предач* < *преда*; *прекупвач* < *прекупвам*; *присаждач* < *присаждам*; *продавач* < *продавам*; *пръскач* < *пръскам*; *пълнач* < *пълня*; *раздавач* < *раздавам*; *разузнавач* < *разузнавам* [Синоними: *разузнавател* = *разузнавач*]; *резач* < *режа*; *рендосвач* < *рендосвам* < *ренде*; *секач* < *сека*; *сметач* < *смятам*; *товарач* < *товаря*; *тъкач* < *тъка*; *чистач* < *чистя*; *шивач* < *шия*; *щавач* < *щавя*.

Дериват от II степен: *рендосвач* < *рендосвам* < *ренде*.

Деривационен модел № 3: US.ver + Form.suf: **-ОВАЧ:** *дресировач* < *дресирам*; *нормировач* < *нормирам* < *норма*; *полировач* < *полирам*; *сортировач* < *сортирам*.

Забележка: Разширената наставка **-ОВАЧ** е получена чрез съчетаването на наставката **-ОВ** с **-АЧ** (ГСБКЕ/GSBKE 1983 (2): 49).

Съществителното име *нормировач* може да се определи като дериват от II степен: в основата на деривационната редица е съществителното *норма*, от което се образува мотивиращият глагол.

Деривационен модел № 4: US.ver + Form.suf: **-ДЖИЯ:** *бояджия* < *боядисвам* < *боя*; *калайджия* < *калайдисвам* < *калай*.

Забележка: И двете съществителни може да се определят като деривати от II степен: в основата на деривационната редица е съществителното, назоваващо материала, с който се извършва дейността, а от тях се образува мотивиращият глагол.

Деривационен модел № 5: US.ver + Form.suf: **-ЕЦ:** *летец* < *летя*, *ловец* < *ловя*; *пеец* < *пея*; *търговец* < *търгувам*.

Деривационен модел № 6: US.ver + Form.suf: **-НИК:** *заместник* < *замествам*; *отчетник* < *отчитам*; *проповедник* < *проповядвам*, *уредник* < *да уредя*, *уреждам*; *чертожник* < *чертожен* < *чертеж* < *чертая*.

Дериват от III степен: *чертожник* < *чертожен* < *чертеж* < *чертая*.

Деривационен модел № 7: US.ver + Form.suf: **-ТЕЛ:** *възпитател* < *възпитавам*; *издател* < *издавам*, *изпитател* < *изпитвам*; *изследовател* < *изследвам*; *надзирател* < *надзиравам*; *осветител* < *осветявам*; *писател* < *пиша*; *преподавател* < *преподавам*; *разузнавател* < *разузнавам* [Синоними: *разузнавател* = *разузнавач*]; *следовател* < *следвам*; *снабдител* < *снабдявам*; *строител* < *строя*; *учител* < *уча*.

Деривационен модел № 8: US.ver + Form.suf: **-ЧИК:** *заварчик* < *заварявам*; *закупчик* < *закупувам*; *приемчик* < *приемам*; *илифовчик* < *илифовам*.

Деривационен модел № 9: US.ver + Form.suf: **-ЧИЯ (-ЧИЯ-А):** *изкопчия* < *изкопавам*.

Изводи

1. Словообразователните ресурси и на турския, и на българския език се характеризират с голямо разнообразие. Поради различната степен на активност на афиксите обаче голяма част от тях са малопродуктивни и непродуктивни и продуктивните форманти се свеждат до ограничен брой деривационни морфеми. Активните деривационни форманти са повече в българския език.

2. Деривационният тип „*Лице, професионалните занимания на което са свързани с дейността, назована в основата на мотивиращия глагол*“ се реализира с 22 модела в турския и 9 модела в българския език⁵. По-големият брой модели в турския е в резултат от наличието на аломорфи на словообразователните форманти, образувани според законите на *синхармонизма* (съвкупност от асимилационни процеси, които оказват влияние на вокалната и консонантната система). Обособяването им в отделни модели е мотивирано от факта, че те представляват морфонологическа разновидност в рамките на деривационния тип, т.е. те се намират в положение на допълнителна дистрибуция.

3. Приложеният в изследването комплексен анализ разкрива стъпаловидния характер на словообразуването и на двете езикови системи. Разкриват се случаите на двойна (паралелна) деривация. Те са описани в рамките на всеки деривационен модел и могат да се групират по следния начин: 1) Деривати, мотивирани както от едноосновен глагол, така и от съществително, което от своя страна мотивира глагола; 2) Деривати, мотивирани от едноосновен глагол, както и от мотивиращото го и влизащо в състава му отглаголно съществително; 3) Деривати, мотивирани от едноосновен и от сложен (съставен) глагол, мотивирани от съществително име (най-често заемка); 4) Деривати, мотивирани от сложен (съставен) глагол, както и от мотивиращото го и влизащо в състава му съществително име (най-често заемка). В посочените примери производната дума с агентивно значение и мотивиращият глагол образуват деривационна двойка, а в началото на деривационната верига най-често е съществително име. Сред изследваните единици се установява наличието на деривати от I и II, по-рядко от III степен, което налага извода, че и в турския, и в българския език най-фреквентни са двукомпонентните, а единични са трикомпонентните деривационни редици.

⁵ Посоченият брой модели в турския език е в резултат на по-мощно изследване. Поради ограничения обем са представени само 9 модела.

4. Част от турските деривационни форманти служат за турцизиране на чужди заемки (най-често от арабски, персийски и френски език). Това са формантите **-CI, -Cİ, -CU, -CÜ, -ÇI, -Çİ, -ÇU, -ÇÜ**, напр.: *karikatürcü* (карикатурист) = *karikaturist* (фр.), *makasçı* (крояч) = *makastar* (пер.) и др. Формантите **-ICI, -İCİ, -UCU, -ÜCÜ, -YICI, -YİCİ, -YUCU, -YÜCÜ** са синонимни с адаптираните на турска почва **-TÖR / -ÖR** (< фр. **-EUR** англ. **-ER**), напр.: *kontrolcü* (контрольор, проверяващ инспектор) = *kontrolör*; *düzenleyici* (организатор) = *küratör* и др. Формантите **-ДЖИЯ** и **-ЧИЯ** в българския език са адаптираният турски формант **-CI** и неговият аломорф **-ÇI**.

5. В контекста на антропоцентричния подход в съвременното езикознание и взаимодействието на различните лингвистични и екстралингвистични фактори словообразователният анализ предоставя възможност за по-широко изследване на дериватите от категорията *nomina professionalis*. Например в турските езикови единици се съдържа информация не само за общоизвестните и новопоявилите се професии, но и за характерните за отделните исторически периоди наименования на остарели дейности, които имат съответната културна стойност за съвременните носители на езика.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Banguoğlu/Бангуоглу 1990:** Banguoğlu, T. *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 1990.
- Gencan/Генджан 1979:** Gencan, T. *Dil Bilgisi*. Ankara: TDK, 1979.
- Гениш/Genish 2007:** Гениш, Е. *Грамматика турского языка*. Москва: ЛКИ, 2007. [Genish, E. *Grammatika turetskogo yazyka*. Moskva: LKI, 2007.]
- ГСБКЕ/GSBKE 1983:** *Грамматика на съвременния български книжовен език. Т. 2. Морфология*. Стоянов, С. и кол. София: Издателство на БАН. [Gramatika na savremenniya balgarski knizhoven ezik. T. 2. Morfologiya. Stoyanov, S. et al. Sofia: Izdatelstvo na BAN.]
- Ediskun/Едискун 1999:** Ediskun, H. *Türk Dilbilgisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999.
- Ergin/Ергин 1990:** Ergin, M. *Üniversiteler İçin Türk Dili*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayımlar/Tanıtım, 1990.
- Korkmaz/Коркмаз 2009:** Korkmaz, Z. *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara : TDK, 2009.
- Süleymanoğlu/Сюлейманоглу 2007:** Süleymanoğlu, H. *Türkçe-Bulgarca Sözlük*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2007.
- Натипоглу/Хатипоглу 1981:** Natipoğlu, V. *Türkçenin Ekleri*. Ankara: TDK, 1981.

Шчека/Shcheka 2007: Щека, Ю. В. *Практическа граматика на турецкиот јазик*. Москва: Восток-Запад, 2007. [Shcheka, Y. V. *Prakticheska grammatika turetskogo yazyka*. Moskva: Vostok-Zapad, 2007.]

ЛЕКСИКОГРАФСКИ ИЗТОЧНИЦИ

Буров, Бонджолова, Илиева, Пехливанова/Burov, Bondzholova, Ilieva, Pehlivanova 2001: Буров, С., В. Бонджолова, М. Илиева, П. Пехливанова. *Съвременен тълковен речник*, Велико Търново: Gaberoff, 2001. [Burov, S., V. Bondzholova, M. Ilieva, P. Pehlivanova. *Savremenен talkoven rechnik*, Veliko Tarnovo: Gaberoff, 2001.]

Буров, Пехливанова/Burov, Pehlivanova 2009: Буров, С., П. Пехливанова. *Тълковен речник на българскиот јазик*, Велико Търново: Слово, 2009. [Burov, S., P. Pehlivanova. *Talkoven rechnik na balgarskiya ezik*, Veliko Tarnovo: Slovo, 2009.]

БТР/BTR 1976: *Български тълковен речник*, Софија, БАН, 1976 [Balgarski talkoven rechnik, Sofia: BAN, 1976.]

Геров/Gerov 1975 – 1978: Геров, Н. *Речник на българскиот јазик*, Пловдив, 1895 – 1908. Том I – VI. Фот. Изд., Софија: Български писател. [Gеров, N. *Rechnik na balgarskiya ezik*, Plovdiv 1895 – 1908, Sofia: Balgarski pisatel, 1975 – 1978.]

Добрев/Dobrev, ред. 2009: *Академичен турско-български речник*. [Red. Ivan Dobrev, Sofia: Riva, 2009. [Akademichen tursko-balgarski rechnik, Sofia: Riva, 2009.]

Нишанян/Нишанян 2009: Nişanyan, S. *Sözlerin Soyağacı: Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*. İstanbul: Everest Yayınları, 2009.

ОРСБЕ/ORSBE 1975: *Обратен речник на современиот български јазик*, Софија: БАН, 1975. [Obraten rechnik na savremenniya balgarski ezik, Sofia: BAN, 1975.]

Радева/Radeva 2012: Радева, В. *Български тълковен речник*, Софија: Исток-Запад, 2012. [Radeva, V. *Balgarski talkoven rechnik*, Sofia: Iztok-Zapad, 2012.]

РНДЗ/RNDZ 2001: Пернишка, Е., Д. Благоева, С. Колковска. *Речник на новите думи и значенија во българскиот јазик*, Софија: Наука и изкуство, 2001. [Pernishka, E., D. Blagoeva, S. Kolkovska. *Rechnik na novite dum i znacheniya v balgarskiya ezik*, Sofia: Nauka i izkustvo, 2001.]

РНД/RND 2010: Пернишка, Е., Д. Благоева, С. Колковска. *Речник на новите думи во българскиот јазик*, Софија: Наука и изкуство, 2001. [Pernishka, E., D. Blagoeva, S. Kolkovska. *Rechnik na novite dum i v balgarskiya ezik*, Sofia: Nauka i izkustvo, 2010.]

ПРОДЛ/RRODL 1974: Илчев, С., А. Иванова, А. Димова, М. Павлова. *Речник на редки, остарели и диалектни думи во литературата ни од XIX и XX век*, Софија: Наука и изкуство, 1974. [Ilchev, S., A. Ivanova, A.

Dimova, A. Pavlova. *Rechnik na redki, ostareli i dialektni dumi v literaturata ni ot XIX I XX vek*, Sofia: Nauka i izkustvo, 1974.]

РЧДБЕ/RChDBE 2007: *Речник на чуждите думи в българския език*, София: Наука и изкуство, 2007. [*Rechnik na chuzhdite dumi v balgarskiya ezik*, Sofia: Nauka i izkustvo, 2007.]

РСБКЕ/RSBKE 1955 – 1959: *Речник на съвременния български книжовен език*, София: БАН, 1955 – 1959. [*Rechnik na savremenniya balgarski knizhoven ezik*, Sofia: BAN, 1955 – 1959.]

Türkçe Sözlük'ün Ters Dizimi/Обратен речник на турския език 2004: *Türkçe Sözlük'ün Ters Dizimi*. Ankara: TDK, 2004.

Türkçe Sözlük/Речник на турския език 2011: *Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK, 2011.

ЕЛЕКТРОННИ ИЗТОЧНИЦИ

Електронен речник на турския език. // <http://www.tdk.gov.tr/>, 5 януари 2022.
[*Elektronen rechnik na turskiya ezik.* <http://www.tdk.gov.tr/>, 5 Yauary 2022.]